

הצהרת מראקש – יש אסלאם אחר

פרופ' אלי פודה וערן צדקיהו*

[המאמר פורסם בעיתון הארץ ב-19 באפריל 2016](#)

"מגיפה פשטה באומה המוסלמית, אולם יש בכוחנו לרפא את המגיפה [באמצעות תרופה] מבית המרקחת של האסלאם." דברים אלה אמר השיח' עבדאללה בן ביה, נשיא הפורום לקידום השלום בארצות האסלאם, מכון שמקום מושבו באבו דאבי, בוועידה שנערכה בעיר מראקש שבמרקו, תחת חסותו ובהשתתפותו של המלך מוחמד ה-6, בתאריכים 23-25 בינואר 2016. בוועידה השתתפו למעלה מ-300 מנהיגי דת מרחבי העולם המוסלמי, כדי לדון בעתידם ובשלומם של מיעוטים דתיים בארצות האסלאם. בוועידה נכחו כמשקיפים גם מספר לא מבוטל של נציגים לא מוסלמים, ובהם נוצרים, יהודים ויזידים – המיעוט אשר נרדף לאחרונה על ידי ארגון דאע"ש בעיראק. מעבר למנהיגות יהודית מקומית במרוקו, הוזמנו להשתתף בכנס הרב הפרופסור ברטון ויסוצקי, מבית המדרש לרבנים באמריקה, והרב דוד רוזן מישראל, הרב הראשי של אירלנד לשעבר, המשמש כיום כראש המחלקה הבין-דתית בוועד היהודי האמריקני. כמו-כן, נכחה שרון רוזן, שהיא אשתו של הרב רוזן, והאחראית על הדסק הבין-דתי בארגון הגדול בעולם ליישוב סכסוכים, Search for Common Ground. בין המשתתפים המוסלמים היו נציגים סעודיים כמו סלאח בן חומייד, חבר מועצת השורא הסעודית ויועץ למלך בענייני דת; עבדאללה אל-הידאן, היועץ לשר הדת הסעודי, וכן מזכ"ל המרכז לדיאלוג לאומי בסעודיה, פייסל אל-מועמר. בכנס נכחו מספר רב של דיפלומטים, כולל שישה נציגים של מחלקת המדינה האמריקאית. בוועידה הייתה גם נוכחות מרשימה של נשים.

הסיבה לעריכת הוועידה במרוקו היא הדאגה ההולכת ומתפשטת ברחבי העולם הערבי (והאסלאמי בכלל) מההשפעות ההרסניות של דאע"ש מבחינה פוליטית ואידיאולוגית. שליטי מדינות ערב חרדים כי הנהירה של צעירים מוסלמים מרחבי אירופה והמזרח התיכון לעיראק ולסוריה – מוקדי הלחימה העיקריים של המדינה האסלאמית – מאיימת על הלגיטימציה והיציבות של משטריהם. אי לכך, סיסו ומוסד אל-אזהר במצרים, עבדאללה בירדן, סלמאן בסעודיה, שיח' ח'ליפה באמירויות ומוחמד ה-6 במרוקו נוקטים בשנים האחרונות צעדים שונים שנועדו לפגוע ביכולת הגיוס של הארגון וצמצום המשיכה האידיאולוגית שלו, כמו למשל השלכת קיצונים לכלא; "הלאמת" המסגדים, דהיינו, סלקציה בבחירת אמאמים למסגדים ומעקב אחר דרשותיהם; בדיקה קפדנית של מתגייסים חדשים לצבא ולשירותי הביטחון; "ניקוי" ספרי הלימוד של החינוך הדתי מתיאורים או ציטוטים מספרי הקודש שיכולים להתפרש כמתן עידוד לרעיונות של ג'יהאד והקרבה. ניתן לראות בכינוס במרוקו עוד צעד במאבק של האסלאם הממסדי המתון כנגד הרדיקליזם הג'יהאדיסטי, כאשר מטרתו הייתה להוכיח כי יחסו של האסלאם למיעוטים בתוכו היה לאורך השנים סובלני, וזאת בניגוד גמור ליחס של דאע"ש, שמעשי הטבח שלו כנגד נוצרים ויזידים סותרים את רוח האסלאם וחוקיו.

הוועידה הסתיימה בהכרזת "הצהרת מראקש", אשר הדגישה כי ההגנה על זכויות המיעוטים היא חלק אינטגרלי מהמורשת והמסורת האסלאמיות. בהקשר זה, ההצהרה עמדה על חשיבותו של מודל "חוזה האומה" (בערבית עהד אל-אומה) – אשר נחתם לפני 1400 שנה בקירוב (622) ובו התחייב הנביא מוחמד

* פרופ' אלי פודה מלמד בחוג ללימודי אסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית וחבר הנהלה במיתוים; ערן צדקיהו הוא דוקטורנט במכון למדעי המדינה בפריז (Sciences Politiques) ועמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית.

להעניק ליהודים חופש פולחן ודת, וזאת אם יישארו נאמנים לו במלחמתו בכופרים. הצהרת מראש רואה במסמך זה ביטוי ל"עקרונות של אזרחות חוזית חוקתית כגון חופש תנועה, בעלות על רכוש, סולידריות והגנה משותפת, כמו גם עקרונות של צדק ושוויון בפני החוק". יתרה מזו, ההצהרה קובעת כי "חוזה האומה" עולה בקנה אחד עם הכרזת זכויות האדם של האו"ם מ-1948. מבלי להתייחס במפורש לדאע"ש, ההצהרה מצביעה על קיומם של "קבוצות פושעות" אשר מפרסמות פסקי הלכה שסותרים בצורה מהותית את עקרונות האסלאם. ההצהרה קוראת לאינטלקטואלים וחכמי דת מוסלמים לפתח תורת משפט של המושג "אזרחות" אשר תעלה בקנה אחד עם מסורת האסלאם ותהליך הגלובליזציה. באופן קונקרטי, ההצהרה דוחקת בממשלות ובמוסדות אסלאמיים לערוך בדיקה מקיפה ויסודית של תוכניות הלימודים וספרי הלימוד וזאת על מנת לעקור מתוכם חומרי לימוד המעודדים הקצנה ותוקפנות. מעבר לכך, ההצהרה קוראת לכל ארגוני החברה האזרחית להגביר את המודעות לזכויות של מיעוטים דתיים במדינות אסלאמיות.

ההרצאות והדיונים בוועידה הבליטו את העובדה שלמוסלמים קל יותר לשוחח על יחסים בין-דתיים עם יהודים מאשר עם נוצרים. הושמעו מספר אמירות כלליות בנוגע ל"אזרחות לבני כל הדתות" אולם כמעט שלא הובאו דוגמאות ליחסים טובים בין נוצרים ומוסלמים. גם העובדה שמבחינה היסטורית מרוקו עצמה – מקום מושב הוועידה – נחשבת סוג של מודל ליחסי שכנות טובים בין יהודים ומוסלמים הקלה על הבלטת שיתוף הפעולה היהודי-מוסלמי לעומת הנדירות היחסית של שיתוף פעולה נוצרי-מוסלמי.

מדהים שאמצעי התקשורת הרבים במדינת ישראל לא טרחו כלל להתייחס להצהרת מראש. ההפגזות הניתכות על ידי המדינה האסלאמית (תרת' משמע), אף שהן מייצגות ארגון המונה כמה עשרות אלפי לוחמים בלבד, מושכות יותר תשומת לב מהצהרה תקשורתית פייסנית המייצגת מיליונים רבים של מוסלמים.

המבחן של הפודינג הוא בטעם, אומר פתגם אנגלי; ואכן, מבחן התוצאה של ההצהרה יהיה במידת יישומה בעולם האסלאמי. לטענת הרב רוזן, השיח' בן ביה והמשרד לענייני דת במרוקו פועלים להקמת מנגנון כזה. סביר להניח כי תהליך זה יהיה ארוך ומתיש, אולם מה שברור שמדובר ביוזמה חשובה ואמיצה המשקפת את דרגת המיאוס שחשים מרבית המוסלמים כלפי "המדינה האסלאמית", אשר נתפסת על ידם כתופעה חולנית וכסטייה ממסורת האסלאם. עם זאת, ראוי לזכור כי גם למרות קיומו של חוזה האומה, גורלם של היהודים לא שפר עליהם בחצי האי ערב בתקופת הנביא, ולכן יש לראות בהצהרת מראש מהלך פרשני של ההיסטוריה שעושה שימוש בכלים דתיים על מנת לקדם ערכים ליברלים מתוך עולם האסלאם. ובכל מקרה, הצהרת מראש משקפת את העובדה שקיימת אלטרנטיבה אסלאמית ממסדית והיא אינה יושבת בטל מול האתגר שמציב ארגון המדינה האסלאמית.